

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET TÖRT. SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként.

Julius 1.

Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: Adatok a bonorum possessio contra tabulas eredetének kérdéséhez. Közli: Kiss Mór. — A nándori barlangesoportozat. (Vége.) Ismerteti Torma Zsófia. — Mult századi stylonarium lapjairól. Közli: Hodor Károly. — Gr. Széchenyi István és az akadémia megnyitása. — Adományjegyzék.

Adatok a bonorum possessio contra tabulas eredetének kérdéséhez.

Van-e a római magánjognak egy intézménye, mely oly érdekes anyagot szolgáltatna a jogtörténész részére, mint a bonorum possessio? Hányszor hallottuk, olvastuk, hogy a római jog örök időkre szóló becsét azon sajátos fejlődési történetének köszönheti, mely ellentétes alapokból kiindulva, egy évek százain átvonuló dualismust tüntet fel egész azon időpontig, midőn az ellentétek jellegadó vonásai halványulni s az azok által szült tökélycs rendszer ágazatai egy öszhangzó egységbe öszszeolvadni kezdenek!

Igaz! Vegyük a római magánjog egész rendszerét, haladjunk át a dologi jogok, a kötelezési-, családi- és örökösödési jog terén, mindenütt feltaláljuk az ősi jus civile zárt rendszerének szigorúan nemzeties formatioival szemben a praetor szabadabb, a haladó kor fejlődő életviszonyaival számoló alkotásait.

De sehol sem tárul ama dualismus oly nagyszerű és meglepő alakban előnkbe, mint az örökösödési jog terén, a hereditas és bonorum possessio ellentétében.

Csoda e tehát, hogy azóta, a mióta csak a jogtörténet valódi művelése megindult — a mi bizon valami hosszú időre terjedő múlttal még nem is dicsekedhetik, — a tudomány vezérférjai kétszeres buzgalommal fogtak a bonorum possessio feldolgozásához, ezen azelőtt legfeljebb csak nevéből ismert tárgyhoz, melynek fejlődési történetében sokrészt a magánjog egész terének fejlődési történetét megvilágító általános alapvonások tükröződnek vissza!

Igy jött létre a kérdés óriási irodalma, mely a létrehozó rövid időszakot tekintve, bárkit is méltó bámulatba ejthet.

S az eredmény? Tekintve a nagymérvű nehézségeket, melyek itt a kutató elé gördülnek, mindenesetre kielégítőnek nevezhető.

Hogy ép az intézmény keletkezési oka, célja és alapgon-dolata tekintetében a felfogások oly anynyira elütők, ezen meg-ütődni nem lehet.

A történet fogalmában lényeges alkatelemet képez egy bizonyos belülről kiinduló, az egyes jelenségeket egy magasabb szempont alá foglaló, lépésről lépésre haladó, mondhatnám terv-szerű fejlődés. Ilyes fejlődést a kültermészet világában is szem-lélhetünk, de a pusztá természeti fejlődés még nem történelem. Történelemről csak is ott lehet szó, hol a fejlődés indító oka, mozgató ereje az emberi szellem, mely szabad tevékeny-ségében csak az adott viszonyok által van korlátozva, külsőleg is szemlélhető alkotásai pedig mindig egy bizonyos cél felé törekcszenek, melynek elérése szintén az adott viszonyok által van feltételezve, úgy hogy az emberi szellem minden terén, (politikai-, jogi-, társadalmi élet, tudomány, vallás stb.) a történet megírása e tényezőkkel való gondos számolásra van utalva.

Midőn pedig a jogtörténész a rég letűnt időkről szóló ada-tait maga elé rakja, rendszerint csak egyes külső mozzanatok tekintetében nyer néhol kisebb, néhol pedig nagyobb mérték-ben, többé-kevésbé kielégítő támpontot, azok alapján válik feladatává: a jogtételt a felismert adott viszonyokhoz mérve, a cél után kutatni s így végeredményképpen ama régi világ jog-életét subjectiv szellemében mintegy feleleveníteni.

Könnyű átlátni, hogy mily nagy befolyást gyakorol e rész-ben az egyes személy szűkebb vagy szélesebb látköre, ítélőké-possége. Teljes öszhang az egyesek között csak ott fog létre-jóni, hol az adatok a feladatnak egyéni combinativ tevékeny-ség útján megoldandó ágára nézve, minden irányban kizáróla-gos útmutatást szolgáltatnak, minél kevésbé forog ez fenn, an-nál nagyobb a controversia.

A bonorum possessoról tudósító adataink azt, a classicus jogászok korában elfoglalt azon alakjában tüntetik fel, midőn már mint egy fejlődése tetőpontját elért intézmény áll előttünk. Minő okok indíták a praetort egy új örökösödési rend megte-remtésére, minő cél volt azzal elérendő, minő körben indult meg, vagyis melyek voltak az eredeti osztályok, melyek merül-tek fel később és minő czállal, mindczek oly kérdések, melyek-re biztos adataink nincsenek.

Im' ebben rejlik azon nagy fokú nézeteltéréseknek indo-kolása, melyekkel a jelzett kérdések tekintetében találkozunk.

Ha azonban ma a bonorum possessio eddigi egész irodalmát gondos tanulmány tárgyává tesszük, vonhatunk le az egyenként oly végtelenül elütőknek látszó nézetekből oly egységes pontokat, melyek, ha mindjárt negatív eredmények gyanánt is tűnnek fel, mégis fontos positivumokat is foglalnak magukban.

Igy mindenik nézet képviselőjénél találkozunk azon közös gondolattal, hogy a bonorum possessio sokkal szűkebb kört ölelt fel kezdetben, mint kifejlett alakjában, vagy világosabban szólva, a bonorum possessiohoz meghívott osztályok egy része csak későbbi időkben merült fel, sőt a tudományban ma túlnyomóan úralkodó álláspontok megteremtői,¹⁾ bizonyára a források egyes nyilatkozatai és a valóságnak megfelelően, egész határozottsággal kimondják, hogy a bon. poss. köre a jus civile örökösödési jogának körét eredetileg tökéletesen fedte, ez utóbbinak osztá-

¹⁾ Fabricius (Ursprung und Entwickl. der bon. poss. bis zum Aufhören der Ordo iudiciorum. Berlin. 1857).

Leist (Die bon. poss. ihre geschichtl. Entwicklung und heutige Geltung-Göttinga 1844. 1848. két kötet).

Ugyanaz: Erläuterung der Pandekten nach Hellfeld (a Glückféle nagy commentár sorozatában a 37 és 38. köt., 1870—1875).

Fabricius nézete pár szóban összefoglalva oda megy ki, hogy a bon. poss. eredeti célja semmi sem volt egyéb mint az örökösödési per folyama alatti birtokállapot szabályozására vonatkozó elveket felállítani, kezdetleges alakjában tehát a iudicium de hereditate célszerű bevezetésének eszköze volt. Ezen tan bár egyes megtámadtatásokat sem került ki, (l. Huschke: a Richter-féle Kritische Jahrbücher 1839. évf. I. füzetében megjelent recenzióját, főleg a 6—11 lapig terjedő részt): nagy tetszéssel találkozott (V. ö. Vangerow Pand. II. 7. Danz Lehrb. der Gesch. des röm. Rechts. II. 47) s talán még napjainkban is uralkodó tannak nevezhető. E tan az irodalomban közönségesen a Fabricius-féle elmélet neve alatt szerepel, a mi annyiban nem felel meg egészen a valóságnak, hogy már jóval Fabricius előtt Dernburg (Beiträge zur Geschichte der röm. Testamente cz. 1821-ben megjelent műve 188 s köv. lapjain) ugyanazon elméletet megpendítette, s bár műve céljához képest az csak másodrendű pont, csinosan indokolta is.

Leist egészen más alapon igyekszik a kérdésre feleletet adni. Ő azon korlátlan szabadságból indul ki, mely a régi Rómában a heres voluntariust az örökség birtokba vétele tekintetében megillette. Ez a hitelezők s az időskben kiváló gondban részesített vallásos áldozatokkal (sacra) szemben a legnagyobb hátrányokat foglalta magában, mert a jus civile örökösöd. jogát dominálta azon tétel, hogy: „in legitimis hereditatibus successio non est“ s a késedelmes örökös rosszakarata mellett amaz érdekek a legnagyobb sérelmeknek voltak kitéve. A praetor ennek utját vágandó, a jus civile osztályai között, bizonyos módokat mellett, successiot hozott létre s ez volt ősi alakjában a bon. possessio. — Ezen meglepő gond és szorgalommal indokolt elmélet, — a mennyire kivételtem, — az újabb időkben mindinkább kezd magának hivatkozni és a többi között egy újabb francia írónál is visszhangra talált (Jacques Flach: La bonorum possessio à l'époque classique cz. művében, bár ugyanezen szerző az előbbi követőleg megjelent: „La bon possessio sous les empereurs romains“. Paris 1870. című dolgozatában sokrészt Leist ellen fordul.)

lyai hivatván meg, más előfeltételek, módozatok, más tartalommal bíró jogkör mellett, egy bizonyos cél¹⁾ elérése végett, mint bonorum possessores.

Ha pedig áll az, hogy a bon. possessiohoz meghívott mindazon osztályok, melyek a jus civile előtt ismeretlenek voltak, csak későbbi idők folyamában merültek fel, akkor kétségtelen, hogy az intézmény létesítésének eredeti oka egy oly körülményben rejtett, mely már a jus civile osztályai segítségével elérhető volt, hogy tehát másfelől a későbbi osztályok felmerültét különös okok kellett hogy előidézzék, melyek az intézmény eredeti céljától függetlenek voltak. S hogy épp a bon. poss. már létező rendszere lett az új osztályok felállítása által elérni kívánt egyes célok érvényre juttatása végett felhasználva, ez csak is azért történt, mert az ezen, létesítésének céljától már távolabb eső intenciók megvalósítására is tökéletesen alkalmasnak látszott.

A bon. poss., — ha szabad e kifejezéssel élnem, — egy mozaikszerűleg összealakult intézmény. Van annak egy közös összetartó tényezője, mely a régi és újabb osztályok mindenképen azonos mozzanatát képezi s ez a bon. poss. mint alanyi jognak a tartalma: azon jogkör, melylyel a praetor a bonorum possessiohoz meghívott egyéneket felruházta.

Egyebekben külön-külön kell az egyes osztályok, avagy ezek hason csoportjainál, a keletkezési ok és azon cél után kutatni, mely amaz osztályt, avagy az osztályok egy rokon csoportját felszínre hozá s a már létező törzs egy új hajtása gyanánt kifejleszté.

Im e körülmény igazolni fogja, hogy miért tetzem ezuttal a praetori örökösödési rendszer: a bon. possessionak csak egyik — s kétségen kívül csak is a császári korszak első éveiben felmerült — osztályának keletkezési okát vizsgálatom tárgyává. Talán sikerülni fog e részben oly pontokra rámutatnom, melyek eddig kellő figyelemben nem részesültek, de csekély nézetem szerint a kérdés tisztázására igen nagy befolyással bírnak. S ha igen, akkor a rész megvilágítása egy szemernyivel előbbre viheti az egészre vonatkozó helyes kép megalkotását is.

¹⁾ Hogy e cél az örökösödési per folyama alatti birtokállapot szabályozása, tehát az örökösödési per célzerű bevezetése, avagy pedig a hitelezők és vallásos áldozatok érdekeinek biztosítása volt-e, e kérdés és illetve az erre adandó felelet ránk nézve ezuttal, tárgyunk szempontjából, közönyös. L. az előbbi jegyzetet.

A bonor. possessio contra tabulas a praetori örökösödési jog egyik legvitásabb pontját képezi.

Miért létesítette a praetor ezen osztályt? Ez azon kérdés, melyre feleletet nyerni meg kell kísérenem.

Tekintve e specialis kérdés nagy irodalmát, e dolgozat keretében be kell érnem azon nézetek kritikai bemutatásával, melyek a kérdés mai irodalmi állásának feltüntetése végett szükségesek s tehetem ezt annyival inkább, hogy a kérdés régibb irodalma Va'ngerow-nál¹⁾ a legnagyobb gonddal össze van állítva.

Három nézetre kell e helyen kiterjeszkednem, mint a melyek oly szerzők által lettek felállítva, kik a praetori örökösödési jogot a legbehatóbb tanulmány s idevonatkozó nézeteiket a leggondosabb indokolás tárgyaivá tevék.

Fabricius²⁾ nézete értelmében: a liberi azon személyek, kiknek érdekében úgy a b. p. contra tab., mint a b. p. unde liberi is létesítve lett.

Liberi alatt azon személyeket kell érteni, kik az örökhagyó halála időpontjakor, ennek hatalma alatt állanak, vagy állásának akkor, ha egy capitis deminutio³⁾ közbe nem jött volna. A liberi tehát oly személyek, a kik épp az örökhagyó halála által váltak volna önjogúakká (sui juris personae), ha csak emancipatio folytán már azelőtt olyanokká nem lettek.

A jelzett mindkét osztály azért lett behozva, hogy az atyai hatalom alól kibocsátott gyermekek (emancipati) javára egy oly nemű örökösödési jog biztosíttassék, a mely a jus civile értelmében a sui t megillette.

A „sui heredes“ ugyanis végrendeleten kívüli örökösödés esetében a „legitimi“ első osztályát alkotván, az összes agnatusokat kizárják; egy oly végrendelet azonban, melyben az örökhagyó egy filius suus-a sem örökösül kinevezve, sem pedig névszerint kitagadva (nominatim exheredatus) nem lett, már a jus civile szerint, vagy kezdettől fogva hatálytalan volt, vagy pedig később vált ilyenné,⁴⁾ a szerint, a mint a mellőzött családifil (filius praeteritus) a végrendelet készítése előtt vagy után született; ő mindkét esetben végrendeleten kívüli örökössé válván.

Most a praetor az atyai hatalom alatt maradott gyermekeken kívül, a hatalom alól kibocsátott utódok (emancipati) ré-

¹⁾ Lehrbuch der Pandekten. II. 472. §. a 7-ik kiadás szerint idézve.

²⁾ L. tenebb id. műve 80. s. köv. l.

³⁾ T. i. egy, az emancipatio következtében beálló cap. dem. minima.

⁴⁾ Testamentum nullum és illetőleg ruptum.

szére is bon. possessiot adott és pedig úgy az őket mellőző végrendelet (b. p. contra tabulas), mint végrendeleten kívül a legitimi ellenében is (b. p. unde liberi). Ők tehát mindkét esetben a sui heredes-szel versenyeztek, az extraneit pedig teljesen kizárák.

A hatalom alól kibocsátottak részére adott bon. poss. akként lett aztán hatályos (cum re), hogy a praetor a jus civile szerint meghívott örökös fellépését, az örökségi kereset megtagadása által (denegatio her. petitionis) kizárta.

Már most az a kérdés, — úgy mond Fabricius, — vajjon hatalmában állott a praetornak a jus civile szabályainak alkalmazását ily módon kizárni?

Igaz, hogy a köztársasági alkotmány-szervezet mellett, minden magistratus, hivataloskodásának tartama alatt a legnagyobb önkénnyel járhatott el.

Mindaz, mit a praetor edictumában közölt, magistraturájának folyama alatt teljes jogi érvénnyel birt.

Ezen önkény fékentartására szolgáló gyepő volt az a vádlási jog, mely minden polgárt, a hivatali hatalmát letett és magán emberré vált praetor ellenében megilletett. Megeshetik, hogy egy-egy praetor — a mint példák igazolják — megvesztegetés, vagy egyéb mellék tekintetek folytán a jus civile ellen edicált, a mikor is a vádállapotba való helyezés nem késett. De nehezen feltehető, — mond F. — „dass eine dem jus civile so gewaltsam derogierende und so durchgreifende Massregel, wie die Einschaltung der Ordnungen contra tabulas und unde liberi in das successorium edictum und die Versagung der hereditatis petitio gegen die bonorum possessores dieser Art, jemals von einem Prätor auf eigne Hand und ohne höhere Autorisation gewagt sein sollte! Noch mehr! Eine willkürlich edicirte Clausel solches Inhalts würde schwerlich alsbald von den Nachfolgern des ersten Erfinders in ihren Edicten wiederholt sein.“ Pedig látjuk, hogy mindkét osztály rövid idő folyama alatt állandó intézmény és az edictum tralatitium részévé vált.

F. a bon. poss. contra tabulas felmerültét Augustus korára teszi.

Nagyon valószínű szerinte, hogy azt a praetor éppen, — a már, az orbis Romanus egyeduralkodójává vált — Augustus autorisatiója mellett léptette életbe és ha, — a mi valószínű, — ezen új osztályok felvétele az ő korának legkitűnőbb jogászaik által megállapított terv alapján történt, e körülmények megoldják azon talányt, hogy miért nem merészkedett senki sem a praetor ellen váddal fellépni és hogyan mentek át az új osztályok az edictum tralatitiumba?

A hatás itt tulajdonképpen az örökös örökségi keresetének megtagadásában nyilvánul, mi által a végrendeleti örökösödési jog kizáratik.

Az örökségi kereset megtagadása (denegatio her. petitio-nis) egyes esetekben már Cicero korában és azelőtt is alkalmaztatott, mi által valaki a végrendeleti örökös ellenében bonorum possessiot nyervén, lényegileg egy b. p. contra tab. jött létre, mely azonban messze elütött azon contra tab. bon. possessiotól, mely később rendszeres alakban létre jött.

Itt érintkezik Fabricius tana a Francke conjecturájával, ki az ezen utóbbi pontban kifejezésre jutó gondolatot alapúl vévén, ezt sokkal világosabban s a következmények gondosabb latbavetésével értékesíti az intézmény alapgondolata gyanánt.

A ki valamely módon — mond Francke,¹⁾ — az atyai hatalom alól kilép, ezzel elveszti „suus heres“ minőségét, mert a suitas fogalma az atyai hatalom kötelékén nyugszik. Az ily személyt a jus civile értelmében, sem végrendeleten kívüli, sem szükség örökösödési jog meg nem illette. De a praetor, a végrendeletben való mellőztetése esetében, öt bon. poss. contra tabulas-ban részesítvén, ezzel a suus heres-szel egyenlő fokra helyezé.”

Ezen b. p. contra tab. azonban eredetileg a mellőzött suus heres javára lett behozva, a végett, hogy a bonorum possessor érdekében létesített interdium quorum bonorumot elnyerhesse, nehogy a kinevezett örökös (heres scriptus), — ha szintén igényt tart az örökségre, — ennek birtokát a bon. poss. sec. tabulas segélyével elnyerhesse.

Kitűnik ez Francke szerint a l. 1. D. de b. p. c. t. (37. 1.) tartalmából, mely világosan utal arra, hogy a b. p. c. t. csak később lett az atyai hatalom alól kibocsátottak részére kiterjesztve

Ebből már világos, hogy ezen bon. poss. csak az atya és atyai nagyatya végrendelete ellenében foroghat fenn; az anya és anyai felmenők (ascendentes) végrendelete ellenében soh' sem volt az lehetséges, mert annak célja a jura suitatis elvesztésének következményeit kizárni.

Első sorban tehát az atyai hatalom alól kibocsátott gyermekeket illeti meg, atyjuk, illetve nagyatyjuk végrendelete ellenében ezen bon. poss. Ezekre vonatkozással mondják a római forráshelyek: „praetor rescindit capitis deminutionem,“ azaz ő ezen emancipiot az örökösödési jog tekintetében ártalmatlan-

¹⁾ Francke: Das Recht der Notherben und Pflichttheilsberechtigten (Göttinga 1831.) 121 s. köv. l.

ná teszi: „Weit entfernt waren die Römer aber, diese Fiction zum höchsten Grundsatz dieser Lehre zu erheben, wie es wohl in neuerer Zeit versucht ist, ohne aber dass man diessen Grundsatz streng durchführen könnte, da gar manche Descendenten hieher gehören, auf welche jene Fiction durchaus nicht passt.“

Részletes vizsgálat alá vevén aztán a forráshelyek alapján,¹⁾ hogy kik azon személyek, kiket ezen b. p. contra tab. megillet az eredményt akként fejezi ki, hogy: „es ist klar, dass nach dem Rechte der Pandekten, die b. p. e. t. allen Descendenten gegen alle väterlichen, männlichen Ascendenten zusteht, in deren Gewalt sie nicht stehen, aber doch stehen könnten vorausgesetzt nur, dass sie beim Tode des Ascendenten die Nächsten in ihrem Stamm zur Erbfolge Berufenen sind, und nicht selbst dann noch in einer fremden Adoptivfamilie stehen.“²⁾

Más módon igyekszik kérdésünket Leist³⁾ megoldani. Szerinte meg kell a szükség-örökösödési jogban részesített személyek között azon, az örökhagyó hatalma alatt állott egyéneket különböztetnünk, kik a végrendelet készítésekor már életben, és a jus civile értelmében egy exhereditatio inter ceteros segélyével az örökségből érvényesen kizárhatók voltak. Ide tartoznak az örökhagyó leánya, egy előtte elhalt fiától származó unokái és dédunokái (nepos neptis, pronepos proneptis⁴⁾ etc), továbbá az örökhagyó neje és menyje (uxor et nurus in manu).

Ezeket mellőztetésük esetében csak egy növekedési jog (jus accrescionis) illette meg a kinevezett örökösökkel (scripti heredes) szemben s forráshelyeink által rendszerint a „ceterae liberorum personae“ kifejezésekkel jelöltetnek meg. Ezen Leist által „Accrescenzerben“-nek nevezett személyek javára lett a b. p. e. t. a praetor által létesítve. Minthogy a névszerint kitagadandó személyek mellőztetésük esetében végrendeleten kívüli örökösödést nyitottak meg s így az egész örökséget⁴⁾ elnyerték ehez hasonló jogot kellett teremteni az „Accrescenzerben“ részére is. E szerint a b. p. e. t. egy oly jogfejlődésnek a praetor által eszközölt folytatása, melyet a jog más organumai (jogászok és leges, nevezetesen a lex Junia Velleja) kezdeményeztek.

E szerint továbbá a filius suus és utószülött (postumus) javára egy valódi b. p. e. t. soha sem létezett, mert ez min-

¹⁾ L. f. i. műve: 123—128 l.

²⁾ Francke o fejtegetése, mely igen kedvező fogadtatásra talált (V. ö. Mühlenbruch a Glück-féle Commentar folyt. XXXVII 4. 1 2. j. ma is az uralkodó nézetet alkotja (L. Vangerow II. 472. §)

³⁾ L. f. i. m. II. 35 s. köv. l.

⁴⁾ Leist szavai szerint; „Die ganze materielle Erbschaft“...

dig csak egy bon. poss. unde liberi lévén, előbbinek csak nevét viseli.¹⁾

Az igaz, hogy a l. 1. D. de b. p. c. t. (37. 4.) liberi kifejezése, — mely egész általános jelentőségű, — a dolog jelzett felfogásával ellentétben áll, de Leist szerint kimutatható, hogy Justinian compilátorai csúsztatták be ama kifejezést a filii szó helyébe.²⁾

Ezek azon nézetek, melyeket bemutatni kívántam.

Nem tekinthetem azonban e nézetek egyikét sem a maga terjedelmében elfogadhatónak, mert csekély véleményem szerint más azon szempont, melyből a b. p. c. t. felmerültét szemlélünk kell.

És ha magam részéről a nagyon nehéz kérdésnek egy más irányban való megvilágítását kísértem meg, ez csak azért történik, mert meggyőződésem szerint a feltüntetett nézetek mindegyike oly hibákban szenved, melyek elfogadhatóságuk útjában állanak, de a melyek az adatok gondos tanulmányozása mellett elkerülhetők.

A helyes felfogás kulcsa a l. 1. D. h. t. (37. 4.) kellő magyarázatában rejlik.

Ezen hely principiuma szerint:

„In contra tabulas bonorum possessione liberis accipere debemus sive naturales sive adoptivos, si neque instituti, neque exheredati sunt. Az id. hely 1. §-a ezt követőleg kimondja, hogy a „liberi“ ugyanazon jognál fogva és azon sorrendben hivatnak meg a jog utódláshoz a mint ez a jus civile alapján történik, a 2 § pedig kimondja, hogy ez az utószülöttekre nézve is áll. A 3, 4 és 5 §§. pedig nyomban egyes gyakorlati eseteket subsumálván a szabály alá, a 6 §. szerint:

„Et sui juris factos liberos inducitur bonorum possessionem praetor.

E helyből mindenekelőtt kétségtelen, hogy ezen bon. possessio csak később lett az atyai hatalom alól kibocsátott gyermekek javára kiterjesztve („Et sui juris factos inducit.“ az utóbb idézett 6 § pusztán szövegezése már kétségtelenül kimondja ezen eredményt, a mely még inkább meg van erősítve az egész hely tartalmát szem előtt tartva, a miből világos, hogy nem szabad az osztály keletkezési okát és felmerültét az önjogukká vált személyek érdekében keresnünk.

Ha ez áll, akkor a l. 1. principiuma tartalmazza magában a feleletet ama kérdésre, hogy kik azon személyek, kiknek javára a praetor a kérdéses osztályt létesítette.

¹⁾ Leist. id. m. II. 57. l.

²⁾ Leist. id. m. II. 85 és köv. l. E tagadhatalanul szellemes nézet nagy visszhangra nem talált.

A felelet pedig, melyet kérdésünk szempontjából levonhatunk az, hogy a liberi hivattak meg ez osztályban. De mert ez önmagában véve értelmetlen s az idézett hely félreismerhetlenül utal arra, hogy a praetor által behozott új osztály szoros összefüggésben áll a régi szükségörökösödési jog intézményével, ugyszintén tudjuk azt is, hogy a liberi közé számítandó némely személyek részére már régen a jus civile alapján egy hatályos szükségörökösödési jog létezett, cz okból nélkülözhetlennek látszik vizsgálatunkat a régi szükségörökösödési jognak, Gajus¹⁾ világos leírása alapján történendő előrebocsátásával megkezdenuk.

Szükségörökösöknek tekintettek e szerint azon személyek, a kik, ha bizonyos meghatározott alakban ki nem tagadtattak, szükségképp örökösökül kinevezendők voltak.

Ilyenek voltak a sui és azon személyek a kik forrásaink értelmében: suorum loco voltak (uxor in manu és nurus in manu filii familias.)

A meghatározott alakban való kizárás pedig, Gajus id. helyéből kitetszőleg, abban állott, hogy az első fokban álló finemü suus, a finemü utószülöttek pedig rokonsági fokozatra tekintet nélkül névszerint (nominatim) minden más sui azoban „inter ceteros” voltak kitagadandók, egy közelebbi korlát csakis a nőnemü utószülöttek tekintetében forogván fenn, a kiknek annak feltüntetése végett, hogy az örökhagyó rájuk is gondolt, egy hagyományt kellett hátrahagyni.

Ha már most e szabályok meg nem tartattak, ha tehát az első fokban álló családfi (filius fam) csak „inter ceteros” lett kitagadva, vagy pedig egyenesen mellőztetett, akkor a végrendelet semmis volt²⁾.

Ha pedig a filia familias és illetve unokák teljesen mellőzve lettek, a végrendelet nem vált ugyan érvénytelenné, hanem a mellőzöttek egy fejrész- és illetve a hagyaték felére egy növekedési jogot nyertek a szerint, a mint a kinevezettek a „sui” vagy „extranei” sorából valók.

Ha pedig végül az örökhagyó a finemü utószülöttet csak „inter ceteros” tagadta ki, vagy éppen hallgatással mellőzte és illetve a nőnemü utószülött részére az előszabott hagyományt

¹⁾ Gai II. 123—132 §§. V. ö. Ulp. XXII. 16. 20. 21. 22. 23. §§. I. tit. de exher lib. (2. 13)

²⁾ Gaius II. 12 §-ából láthatólag a sabinianusok, kiknek nézete uralkodóvá vált, a végrendeletet ily esetben kezdettől fogva hatálytalannak tekintették, úgy hogy a családfinak még atyja életében bekövetkezett elhalálózása sem változtatott a dolgon, míg a Proculianusok az utóbbi esetben a végrendeletet fentartani kívánták.

„inter ceteros“ való kitagadtatása esetében hátra nem hagyta, a végrendelet nem volt ugyan kezdetől fogva érvénytelen, (sem a növekedési jog alkalmazásba vételének nem volt helye), hanem igenis érvénytelenné (és pedig testamentum ruptum) vált az agnatio postumi pillanatában.¹⁾

Ezek állottak, -- a mint Gajus mondja²⁾, -- a jus civile értelmében, mert a praetori edictum nevezetes változásokat hozott létre. Az edictum ugyanis a jus civile többszörös megkülönböztetési helyett azon egyszerű szabályt állapította meg, hogy az örökhatározó köteles összes finemű leszármazóit, fokozati távolságra tekintet nélkül névszerint (nominatim), a nőneműeket pedig „inter ceteros“ kitagadni.³⁾

A praetor tehát itt már eltér a jus civile-től, azon személyeknek számát, kik névszerint kitagadandók, szaporítja.

Az most a kérdés, hogy minő viszonyban áll a b. p. c. t. a szükségörökösödési jog rendszerén általa eszközölt ujitások és illetve magához a régi szükségörökösödési joghoz?

Szabad-e azt Leisttal az ezen író által „Accrescenzerben“ nevezett személyek, avagy Fabricius és Franke-val az összes liberi-re vonatkoztatunk és az utóbbi esetben csatlakozhatunk-e azon indokoláshoz, mellyel az utóbbiak a kérdésre adott feleletüket megmagyarázni igyekeznek?

A mi Fabricius fejtegetéseit illeti, ő még az iránt is kételyeket táplál, ha vajjon a b. p. c. t. behozatala a praetornak tulajdonítható-e s mert oly tetszően hangzik azon elv, hogy a praetor fel nem forgatható a jus civile, az új osztályok eredetét a császári teljhatalomra viszi vissza. E gondolat a tárgy szellemével nagyon is ellentétben áll. Vajjon F. feltevésének elfogadása nem ütközik-e a római jogászok és Justinian compilerainak azon szokásos eljárásába, mely szerint a fejtegetett osztályt „impugnandi, seu, corrigendi juris civilis gratia.“⁴⁾ létesített gyanánt jelölik meg? Ez még kétség tárgya sem lehet, mert hisz köztudomású, hogy e szokásos kifejezések csakis oly intézmények körülírásánál szerepelnek, melyeket a praetor a jus civile intézkedéseivel szembe állít.

És különben is, ha forrásaink a praetori tevékenység ismeretes hármas irányát. (adjuvandi vel supplendi vel corrigendi juris civilis gratia, propter utilitatem publicam)⁵⁾ a jogrend-

¹⁾ V. ö. Ulp. XXII. 18.

²⁾ Gai II. 128.

³⁾ Gai. II. 129.

⁴⁾ V. Gai. II. 34. §. 1. I. de. B. P. (3. 9.)

⁵⁾ L. 7. §. 1. D. de J. et J. (1. 1.) „Jus praetorium est, quod praetores introduxerunt adjuvandi vel supplendi vel corrigendi juris civilis gratia propter utilitatem publicam.“

szer minden részére tekintettel kiemelik, felvehetjük-e, hogy amaz üdvös jogfejlesztő tevékenység egyedül az örökösödési jog terén lett volna az utilitas publica fenforgása daczára is kizárva?

A dolog lényegére vonatkozó azon nézet azonban, hogy a b. p. c. t. az atyai hatalom alól kibocsátottaknak a sui-val való egyenlősítése végett állítottatott volna fel, a fennebbiekből kitetszőleg Ulpiannek a fr. 1. D h. t. (37. 4.)-ben fentartott leírásába ütközik. Vesz azonban F. is az előbbi időkre vonatkozólag egy contra tab. bon. possessiot fel, mely ugyan egészen más alakban, de már Cicero korában létezett. Ennek célja aztán abban állott volna, hogy a végrendeletileg kinevezett örökös b. p. secundum tabulasban ne részesülhessen.

E pontot teszi kiindulási pontjává Francke. Szerinte a cél a b. p. contra tabulasnál az volt, hogy kiegyenlítették egy oly ellenmondás, melybe a praetor önmagát sodorá. Ő ugyanis a testamentum per aes et libram alakiságainak eldobásával egy u. n. praetori végrendeletet létesítvén s ezt a bon. poss. secundum tabulas alapjává tevén, bekövetkezett most azon visszásság, hogy az általa, a b. p. c. tabulas osztályban meghívni szándékolt személynek épen az általa secundum tabulas meghívott egyén állhatott utjában, mert az u. n. praetori s a bon. poss. sec. tab. alapjául szolgálható végrendelet a később létesített b. p. c. t. előfeltételeinek fenforgása daczára is érvényes lévén, a végrendeleti örökös meghívására kell hogy vezessen.

Egy „remedium contra remedium” elodázhatatlan szükség forgott itt Francke szerint fenn s ez volt a b. p. c. t.

E felfogás alapja azon Francke idejében még kizárólagosan, őt követőleg pedig egész napjainkig még mindig túlnyomóan uralkodó téves felvétel, mely már a köztársaság idejében egy, a jus civile nehézkes végrendeleti alakja: a testamentum per aes et librammal szembenálló, szabadabb, u. n. praetori végrendeletet vesz fel.

Ez alapjában hamis tan pedig azon ismeretes edictum töredékre vezethető vissza, mely Cicero-nak Verres elleni u. n. második vádbeszédében fentartatott ¹⁾

Kétségkívül nagyon óvatosan kell ennek használatánál eljárunk, előttem legalább mi sem tűnik fel merészebbnek, mint az edictum töredék, s a beszéd ide vonatkozó része alapján egy praetori végrendeleti alak létét levonni.

Ered e beszéd azon időből midőn főleg a provincialis helytartók hivataloskodásuk rövid idejét meggazdagodási vágyuk-

¹⁾ Cicero: Oratio in C. Verrem: actio secunda lib. I. de praetura urbana Cap. 44-46. (A párisi Lemaire-féle 1827-iki kiadás szerint idézve.)

nak minden áron, ha mindjárt becsstelen eszközök segítségével való kielégítésére igyekeztek felhasználni. Ez emberek elég romlottak voltak bűnnel szerzett vagyonuk egy részét újból való megváltatásuk s ennek esetleges sikertelensége esetében a támasztható vád elhárítására felhasználni, az ők hivatali hatalma folyton a legalávalóbb zsarolások s visszaélések súlyedtt eszközét képezte. Sallustius leírásai eléggé jellemzik, hogy minő idők és emberek voltak azok.

Ezen gonosztevők közé tartozott Cajus Verres, ki a részrehajlások, zsarolások és egyéb visszaélések egész sorozatában tette magát, több izbeni római és provinciai magistraturájának tartamára alatt bűnössé.

A bűnök egy ily hosszú sorozatából alakuló vádat látunk hatalmas vádlója Cicero szenvedélyes kifakadásaiban bűnös fejére zúditva.

E vádpontok között mellékesen, mint Verres alávalóságának egyik bizonyítéka szerepel az is, hogy ő megvesztegetés folytán „*componit edictum iis verbis, ut quivis intelligere possit, unius hominis causa conscriptum esse*“, mert „*exegerat jam mercedem*.“

A vádképpen felhozott esetet pedig a következőleg adja Cicero elő:

„*Minucius quidam mortuus est ante istum praetorem (t. i. még mielőtt Verres praetor lett) ejus testamentum erat nullum. Lege (a XII táblás törvény értelmében) hereditas ad gentem Minuciam veniebat. Si habuisset iste edictum (melynek ide vonatkozó részét Cicero a 44 caputban közli s melyről azt mondja, hogy posteaquam jus praetorium constitutum semper hoc jure usi sumus) melyet azonban Verres ennek daczára is megváltoztatott) quod ante istum et postea omnes habuerunt, possessio (sc. bonorum seu hereditatis) Minuciae genti esset data.*“

A Cicero által hivatolt edictumnak beszédében fentartott töredékeit összeillesztve, a következő szöveget állíthatjuk helyre:

A felirat a 45c. végéről: „*Si de hereditate ambigetur.*“

A tartalom a 45c. közepéről: „*Si de hereditate ambigetur et tabulae testamenti obsignatae non minus multis signis, quam e lege oportet ad me proferentur: secundum tabulas testamenti potissimum hereditatem dabo.*“ (Ezt követé Cicero előadásából kivehetőleg a 44 caputban, a konkrét esetre vonatkozólag előre bocsátott rész.) „*Si tabulae testamenti non proferentur, tum uti proximum quemque potissimum heredem esse oportet: si intestato mortuus esset, ita secundum eum possessio daretur.*“

E ránk maradt edictum töredék tartalmának első fele adott alkalmat egy önálló praetori végrendelet kikiáltására. Azt

mondották, hogy a praetor „a mancipatio és nuncupatio túlhatalmított formalismusának elvetésével“ egy szabadabb végrendeleti alakot létesített, melynek kelléke írásbeliség s hét tanu közreműködése, ezt fejezván ki az edictumban említett hét peccsétnek a követelménye; a tartalom tekintetében az új végrendeletre vonatkozólag a jus civile kellékei maradnak fenn s egy ily végrendelet képezte a bonor. poss. secundum tabulas alapját.

Ez eredmény a Cicero által fentartott edictum töredékben nincs kimondva, minden egyéb adataink pedig ennek ellene szólnak. Nézetem szerint Leist fennebb idézett s páratlan gonddal irt művének a főérdeme, hogy felszólalt e téves tan ellen, kutatásai alapján kimutatva, hogy a jelzett edictumban csakis a bon. poss. sec. tab. adományozásának előleges feltételei lettek szabályozva, a praetor mit sem engedett el a jus civile, alaki kellékeiből,¹⁾ nem létesített tehát egy új végrendeleti alakot, az ő ujitása e részben legfeljebb azon jelentőséggel bírt, hogy közvetett úton a rendelkezés actusának egyszerűbbé váltára fontos ható ok gyanánt szolgálhatott.²⁾

Ha már most nem volt egy „remedium contra remedium“-ra szükség, ha a sui már a jus civile alapján a lehető leghatalyosabb védelemben részesültek s a hatalom alól kibocsátottak javára csak később lett a b. p. c. t. már létező intézménye kiterjesztve, mi értelme lehet annak, hogy a praetor a liberi javára egy új osztályt létesített? Már pedig Ulpian egyenesen és határozottan liberiről szól.

Leist egy vágással igyekszik a gordiusi csomót megoldani, kimondván, hogy Ulpian helye eredetileg nem is liberiről szólt, e kifejezést Justinian compilerai tették be a filii szó helyébe.

Hogy Leist ezen interpolatio indokolásánál meglehetősen önkényesen jár el, erről bárki meggyőződhetik, ki e helyen körülményesebben nem reproducálható fejtegetéseit kissé tüzetesebb vizsgálat tárgyává teszi. Különben is ha az ide vonatkozó pandekta czimet elolvassuk, azt találjuk, hogy minden negyedik hely ellene szól Leist feltevésének.

¹⁾ Sőt ellonkezőleg valahányszor a jus civile kellékei egyike vagy másikának hiányáról értesül bon. poss. adományozását megtagadta és illetve az adományozott bon. poss. „non data“ lett.

²⁾ Hogy a szövegben kifejtett praetori intézkedést csakis így foghatjuk fel ezt már egy más alkalomnál igyekeztem kimutatni (L. „A végr. alakok kifejlődési története“ cz. pályaművem 67 s köv. lapjait.) Ugy hiszem, hogy sikerült azon alkalommal azt is kellőképpen kimutatnom, hogy egész Antoninus Pius koráig egy önálló praetori végrendeleti alakról szólni sem lehet, a miért is felmentve érzem magam ezúttal azon feladat alól, hogy e tétel további tüzetesebb igazolásába bocsátkozzam.

Így a l. 4 pr. D. h. t. (37. 4.) „Illud notandum est quod bonorum possessio contra tabulas, quae liberis promittitur locum habet sive quis heres esset sive non... a l. 8 pr. D. eod egész általánosságban mondja: „Non putavit praetor exheredatione notatos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos, sicuti nec jure civili testamenta parentum turbant, sane si velint inofficiosi querelam instituere, est in ipsorum arbitrio.“

Ugyanezen l. ban a 12 § egész általánosságban mondja: „Ut autem admittantur ad bonorum possessionem ex liberis esse oportet.“

Szintígy a l. 10. § 5: „Exheredati liberi quem ad modum edictum non comittunt, ita nec commissio per alios edictum cum illis venient ad bonorum possessionem, unaque eis querela superest, si de inofficioso dicant.“

Ez utóbbi ugyancsak Ulpianótól eredő helyek tekintetében pedig nagyon nehezen foghatná valaki az interpellatit kimutatni.¹⁾

Ezekből kitűnik, hogy bármily következetesnek is látszanék első tekintetre a Leist-féle megoldási kísérlet, ehhez folyamodni még sem szabad.

Ám ha, sikerül most e negatív eredmények megállapítása után a positivumot egy más irány útbajtésével megvilágítanom, korántsem czélozom saját felfogásomat mint valami megdönthetlent odaállítani, hiszem azonban, hogy a felhozandó indokok képesek lesznek annak jogosultságát kellő mértékben támogatni.

A kérdés tehát az, hogy mi módon magyarázhatjuk meg a b. p. c. t. felmerülfét?

A praetor szemeit nem kerülheté el azon körülmény, hogy az általa a jus civile szükségörökösödési jogán eszközölt változtatások sanctio nélkül nem maradhatnak. Nélkülözhetlen volt a jus civile-vel szemben egy oly eszköz, mely képes lehetett az ő újításainak realis jelentőséget biztosítani. A gondolat, hogy a b. p. c. t. csakis azon személyek érdekében lett létesítve, kikkel szemben a praetor a jus civile által előszabott alaki megemlékezésnél szigorubb szabályokat irt elő, igen közel fekszik. És mégis fentartható e tétel?

Kétségkívül nem. Ulpian minden megszorítás nélkül „liberi“-ről szól, a Leist részéről hangsúlyozott interpolatio bizvást önkényes feltevésnek minősíthető, így tehát nem marad egyéb hátra mint annak felvétele, hogy a b. p. c. t. az összes szükségörökösök érdekében lett létesítve.

¹⁾ Összevetendő még a f. i. helyekkel a l. 19. D. eod.

És ebben ugyanazon eredményt nyertük, mely Francke-nál kitűnik, de e végeredmény magyarázatához egy más uton kell jutnunk. Ő ebben egy „remedium contra remedium“-ot lát, már pedig, — a mint imént kitűnt, — a bon. poss. sec. tab. helyes fel fogása a dolog illetén magyarázatát egyenesen kizárja.

Két momentum rejlik a contra tabulas bon. possessioban. Egy correctiv momentum, mely kifejezésre jut abban, hogy azon sui és illetve postumi, kik sem kinevezve, sem pedig a praetor által előírt módon kitagadva nem lettek, — ha mindjárt a jus civile szabályainak elég is lett téve, — contra tab. bon. possessioban részesülnek, azaz tényleg, a jus civile szerinti örökösessel szemben, illetve ennek ellenére az örökséget megnyerik. Ezt még mindenki természetesen fogja találni. De következik már most a másik, a confirmatorius mozzanat, áll ez abban, hogy a praetor a jus civile által a leghathatósabb módon védett szükségörököst is részleteti a fejtegetés tárgyát képező bon. possessioban.¹⁾ Mi értelme lehet ennek? Hisz a jus civile az ő szükségörökösének az örökségi keresetet (hereditatis petitio) bocsátja ily esetekben rendelkezésére, melynek segélyével végren-

¹⁾ Meg kell e helyen jegyeznem, hogy azon kérdést illetőleg, vajjon mi volt a b. p. c. t. hatálya, minő védelmet foglalt tehát ez annak javára magában, a kinek részére adományoztatott, mai nap az irodalom terén csakis egy nézet van s e szerint a b. p. c. t. a végrendelet mindazon intézkedéseit, melyeknek következtében a vagyon vagy annak egyes részei más személy, mint a bonorum possessor javára jutnának, (Igy péld. örökös kinevezések, helyettesítések, hagyományok, végrendeleti szabadonbocsátásokat) hatályon kívül helyezi, míg mindazon intézkedések, melyek e szempont alá nem esnek (pl. végrendeleti gyámrendelések stb.) érvényben maradnak (V. ö. l. 8. §. 14 s. föl. 11. §. 1. D. h. t. (37. 4.)

Volt egy idő, midőn némely írók a forráshelyek határozott nyilatkozataival ellentétben a b. p. c. t. következménye gyanánt a végrendelet teljes érvénytelenségét és a végrendeleten kívüli örökösödés beálltát vették fel. Joggal mondható azonban e nézetre már Francke (id. m. 12. §. 136. l.) „Es ist eine betrübende Erscheinung, wenn noch bei Schriftstellern unserer Zeit zu lesen ist, dass durch die Nachsuehung der b. p. c. t. das Testament seinem ganzen Inhalte nach ungültig werde, und es trete Intestaterbfolge ein. Nichts irriger wie dieses. Das Testament ist nach Civilrecht gültig errichtet und bleibt gültig.“

Szóval a b. p. c. t. nem von sem jus civile szerinti végrendeleten kívüli örökösödést, sem pedig egy bon. poss. intestati-t maga után. Egy önálló successioval van itt dolgunk, melv. a mint Leist (id. m. II. 113 l.) igen találóan mondja: „in der Mitte zwischen der testamentarischen und der Intestaterbfolge steht“ (V. ö. az imént id. forrás helyekét: Mühlenthal: a Glück-féle nagy comment. folyt. XXXVII. 306 l. Vangerow Pand II. 472. §.) Sőt világos már a fennebbiekből az is, hogy a b. p. c. t. előfeltétele egy egyébként érvényes végrendelet. Hogy egyes s talán a legtöbb adott esetben a b. p. c. t. ugyanazon gyakorlati eredményt tüntetheti fel, mintha végrendeleten kívüli örökösödés állott volna be, ez bizonyosan lehet, de jogilag az elvi különbség mégis fenforog.

deleten kívüli örökösödést idézhet elő s illetve növelkedési jogát érvényesítheti.

Talán sikerül ennek is okát adnom.

A praetor célja egy oly intézmény létesítése volt, mely a létező szükségörökösödési jogot, ebbe értvén az által eszközölt modificatiokat is, teljesen fűdi.

Ő mindenekelőtt a jus civile szükségörökösödési jogát hozta egységes alakba az által, hogy felállította azon külsőleg az egész eddigi szükségörökösödési jog szétágazó intézkedéseit fedő szabályt, miszerint minden finemű suus névszerint a nőnemű pedig „inter ceteros“ kitagadandó s ezzel lényegileg csak annyit mondott, hogy ezentul a már élő s nem első fokban álló finemű suus (tehát nepos, pronepos stb.) névszerint kitagadandó, egyebekben a jus civile idevonatkozó szabályai érintetlenül hagyatván. Következett már most az átalakított szükségörökösödési jog sanctionálása a b. p. c. t. segítségével. A praetor edictumában kimondá, hogy valahányszor a formai megemlékezésre vonatkozó szabályok nem részesülnek kellő figyelemben a nem szabályszerű módon kitagadott vagy egyszerűen mellőzött szükségörökös contra tabulas bon. possessioban fog részesíttetni. Amott is megtaláljuk a confirmatorius mozzanatot, mert míg a praetori új általános szabály a jus civile egy részt corrigálá, addig másfelől annak némely határozmányait megerősíté. ¹⁾ A contra tab. bon. possessioban is kifejezésre jut egy, az előbbinek megfelelő confirmatorius mozzanat abban, hogy a praetor az az által eredményezett védelmet oly személyekre is kiterjeszti, kiket már a jus civile hatályos védelemben részesített.

Csak hogy az a kérdés, hogy mi indokolja ennek szükségességét?

Három eshetőséget kell itt megkülönböztetnünk, melyek fenforoghatását egyaránt indokolja a dolog természete.

Először: A dolgot jól megvizsgálva, nem egy esetre bukkanunk, midőn a sem kellő módon ki nem tagadott, sem pedig ki nem nevezett szükségörökös, a helyett, hogy a neki, a jus civile által adott örökségi keresettel lépne fel, inkább a praetorhoz, a b. p. c. t. elnyerése végett fog saját érdekében folyamodni, a mit a praetor bizonyára nem is tagadott meg.

Ily eseteket forrás helyeinkből nagy számban vonhatunk le. Legyen elég a következőknek példaképpen való megemlézése:

¹⁾ Pld. Az első fokban álló „filius jam natus“ a „filius postumus“ pedig fokozati távolságra tekintet nélkül a praetori elv felállítása előtt is névszerint volt kitagadandó.

A 16 §. 4. D. de A. vel O. H. (29. 2.) felhossa azoni esetet, midőn bizonyos, hogy a bonorum possessiot kérelmező az elhalálozottnak, ki őt végrendeletében egyszeruen mellőzte, a fia, de őnmaga előtt bizonyos okokból kétséges lehetett az, hogy vajjon ő az atyai hatalom alól felszabadult-e vagy sem?

Ő tarthatá magát családfinak és tényleg az is lehetett, de tarthatott attól is, hogy más, az ő státusát kétségsbe vonandó, ellene fel fog lépni. Mig e kérdés eldőlt, addig a b. p. c. t. kérelmezésére előszabott határidő eltelhetett és az ügy egy ellenfél határozott fellépése nélkül tisztázható sem volt. Ez esetben tehát érdekében állott az illetőnek a b. p. c. tabulasért folyamodni, melyet, — ha az atyai hatalom alól való szabadulása igazoltatnék, — a kérelmezésre vonatkozó határidő lefolyása után végképp elvesztett volna. Hasonló eseteket irnak le a l. 15. l. 16. l. 34. D. eod. (29. 2.) stb.

De még ez esetektől is eltekintve, vajjon számos esetben nem áll-e inkább a sértett szükségörökösnek érdekében a hereditatis petitio helyett az interdictum quorum bonorum-hoz jutni?

Hisz mindazon esetekben midőn a b. p. c. t. és az örökségi kereset lejárataása gyakorlatilag — a materialis vagyonszemponjtjából — ugyanazon eredményt tüntetheték fel, ugyancsak érdekében állott ama formai előnyöket is élvezni, melyeket az interdictum quor. bon. az örökségi kereset felett, részére biztosított.¹⁾

E mellett figyelemre méltó azon körülmény is, hogy a praetori védelemhez folyamodva nem jut a szükségörökös azon kényszerhelyzetbe, hogy a végrendelet érvénytelenségét kelljen megállapíttatnia, a miért is, már a pietas szempontjától, inkább fordulhatott ez úthoz.

Ez esetekben tehát a megsértett szükségörökösnek egy — a jus civile és a praetori jog között való — választási joga jut kifejezésre s már az előre bocsátott kis áttekintés túlnyomó számú eseteket mutat fel, midőn ő azt, saját érdekéből kifolyólag, a praetori jog mellett kellett hogy gyakorolja.

Másodsor: A szükségörökösödési jog immár vázolt fejlődése a különböző okok alapján jogosult egyének érdekei között számos bonyodalmat hozhatott létre, ezek czélszerű lebonyolításának kulcsa pedig épp a bon. poss egymásután folyó határidői alatt való fellépés és az egyes kérdéseknek ily alkalakkor való tisztázásában rejlett.

Forrásaink casuistice felhozott esetei számos idevonatkozó példát nyujtanak. Képzeljünk egy esetet, midőn három suus közül az egyik kinevezve, a másik mellőzve, a harmadik pedig

¹⁾ Alig képzelhetünk azonban esetet, midőn a gyakorlati eredmény a jelzett két esetben nem egy és ugyanaz lett volna.

kitagadva lett. Ezen esetben csakis a bonor. possessio taglalt rendszere nyújtott utat és módot az ügy czélarányos tisztázására, mert legfelül állván az, ki a b. p. c. t. elnyerésére jogosult, e b. p. adományozása által a többiek állása is tisztába lett hozva, ide járulván még az is, hogy ily módon a szigorúan keresztül vitt: „nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest“ elkövetelményeinek is elég lett téve.¹⁾

A her. petitio pedig nagyon is nehézkes eszköz volt ily esetekben az ügy tisztázására. De mi történt, ha a jogaiiban sértett szükségörökös a b. p. c. t. kérelmezése helyett, az örökségi keresettel kívánt fellépni?

Önkénytelenül támad bennünk azon gondolat, hogy a praetor ily esetekben, „propter utilitatem publicam“ az örökségi keresetet megtagadta (denegatio her. petitionis) s ez által a szükségörököst, közvetett úton, a b. p. c. t. kérelmezésére kényszerítette.

Es e feltevést teljes bizonyosságra emeli egy, Cicero által a Verres elleni fennebb idézett vádbeszédben, a jelzett Minucius-féle ügyet közvetlenül megelőzőleg elbeszélt eset elolvasása.²⁾

E szerint egy bizonyos Asellus egyetlen leányát örököséül kinevezvén, részére agnatusát Lucius Anniust helyettesíté. Az örökhagyó még Cajus Sacerdos praetor hivataloskodásának ideje alatt elhalálozván, leánya mint végrendeleti örökös a hagyatékot birtokba vevé s ebben senki által sem támadtatott meg. Midőn Verres praetor lett, a substitutus Annius-szal való egyezkedés alapján, oda módosítja s illetve hamisítja az edictumot, hogy az utóbbi Asellus hagyatékán, annak alapján bon. possessiot nyer, az ellene fellépni kívánó végrendeleti örököstől, Asellus leányától ellenben az örökségi keresetet megtagadta.

Cicero ez eset alapján szintén megtámadja Verrest, de támadásainak éle, (eltekintve az előtte oly ellenszenves lex Voconia-ra vonatkozó s a dologra nem tartozó épés megjegyzésétől) nem a Verres által választott eljárás alakja: a az örökségi kereset denegatioja, hanem az ellen irányul, hogy e megtagadás jogtalanul és az edictum meghamisításának segélyével történt.³⁾

Ebből levonhatjuk azon eredményt, hogy azon eljárás, mely szerint a praetor alapos okok folytán elébe vág az örökségi kereset megindításának már régebben is divatozott s vádnak csak akkor tevő ki magát, ha azt igazságtalanul s a jogos érdekek kijátszása végett tevő.

¹⁾ V. ö. l. 15. §. 2. D. de inoff. test. (5. 2.)

²⁾ Cic. Or. in Verrem. actio sec. I. c. 40—44.

³⁾ Egy hasonló eset látható Valerius Maximus-nál is VII. c. 5. §. 5.

Kétségtelen, hogy a fennebb jelzett esetekben az utilitas publica szólott az ily eljárás mellett s tekintve, hogy az érdekelt szükségörökös az által a legcsekélyebb sérelmet sem szenvedhette, joggal állítható, hogy a praetor bizonyára egyetlen ilyen esetben sem késett az örökségi kereset megtagadása által, a b. p. c. t. kérelmezését előidézni.

A harmadik eshetőség, mely az elsőnek alternativáját képezi, akkor forog fenn, ha a fellépni óhajtó szükségörökös fent jelzett választási jogát a jus civile védeszköze az örökségi kereset mellett gyakorolja s a praetor ezt meg nem tagadja.

E három eshetőséget egybevetve, bárki is arra a meggyőződésre fog jutni, hogy a gyakorlatban felmerült esetek túlnyomó többsége az első és második pont alá sorakozott, viszont alig tűnhetett fel oly eset, mely a harmadik pont alá jutott volna.

De a lehetőség, hogy mindazon személyek — a kikkel szemben a praetornak a szükségörökösödési jog tekintetében létesített változásai csak confirmatorius jelleggel birtak — a bon. poss. contra tabulasban részesülhettek, kétségtelen.

És ha tényleg a legtöbb esetben ez csakugyan be is következett, csodálkozhatunk e azon, hogy Ulpian a fent idézett helyében (fr. 1. D. de b. p. c. t. 37. 4.) egész általánosságban liberiről tesz említést. Interpolatorról tehát szó sem lehet.

Sőt ellenkezőleg nagyon valószínű, hogy Ulpian e helyében — (mely „e libro 39 ad edictum“ van excerpálva) — a liberi kifejezést épp magából az edictumból vette s ehhez csatolja ő aztán saját magyarázatát.¹⁾

És még világosabb lesz mindez akkor, ha újból is figyelembe vesszük, hogy a bcállható eshetőségekkel öntudatosan számoló és mindig a mindennapi, gyakorlati élet szükségleteit szem előtt tartó praetornak célja az volt, hogy az egységes alakban megteremtett bon. poss. c. t. segítségével egy oly osztályt hozzon felszínre, mely a szintén általa egységes alakba hozott szükségörökösödési jog kiegészítése sanctionálására volt hivatva.

Egész öntudatosan terjeszté ki a praetor mindjárt kezdetben a fejtegetett bon. possessiot az összes szükségörökösökre s

¹⁾ Ha a pandekták azon czimeit olvassuk, melyek a római jogászoknak az edictum commentálása végett írott helyeit tartalmazzák, mindenütt szemünkbe ötlék, mily gondosan ragaszkodnak az edictum szövegének kifejezéseibez, mint igyekeznek ezeknek helyes értelmét körülírni s ezt ismét gyakorlati esetek alávonása által megvilágítani. Különösen jellemzi ez eljárás Ulpian iratait. A példa lépten-nyomon kínálkozik, legyen azonban elég e részben a pandektáknak az interdictumokkal foglalkozó 43 könyvének 2—32 czimeire hivatkoznom. Érdekes és tanulságos e tekintetben a 21. k. 1-ső czime: „de aedilio edicto.“

forrásaink egyes nyilatkozatai valóban csak azt igazolják, hogy a b. p. c. t. a gyakorlatban, a praetor célzatainak megfelelő általános jelentőségre is jutott.

Alig lehet e mellett jobb bizonyítékot kívánni, mint a milyent a §. 3. I. de b. p. (3. 10.) tartalma nyújt:

„Sunt autem bonorum possessiones quidem ex testamento hae: prima quae praeteritis liberis datur, vocaturque contra tabulas. Secunda, quam omnibus jure scriptis heredibus pollicetur ideoque vocatur secundum tabulas.

A bon. poss. contra tab., — mely a mint e hely egész általánosságban mondja: „praeteritis liberis datur“ — a bon. poss. secundum tabulas-éval azonos szempont alá foglaltatik, mint a melyek együttesen a „bonorum possessio ex testamento“ felsőbb megjelölés alá vonhatók.

Hogyan történhetnék ez meg, ha nem emelkedett volna az idővel azon fent részletezett általános jelentőségre, miszerint a szükségörökösök jogának védelmében a szabályszerinti esetet képezte, mely mellett, a jus civile jogvédezközének igénybe vétele oly alárendelt jelentőséggel bírt, hogy a római jogászok azt még felemlítésre méltónak sem tartották.

Az eddigi fejtegetések a b. p. c. t. létesítésének idejére nézve is elegendő tájékoztatást nyújtanak. Összefügg az a szükségörökösödési jognak a praetor által eszközölt s Gajus tudósításai nyomán fennebb leirt átalakításával, melyet az nyomban követhetett. Az uralkodó nézet az intézmény keletkezését Labeo korára teszi; annyi bizonyos, hogy e jogász azt már ismerte.¹⁾

Jelezttem már fennebb azt is, hogy az intézmény az atyai hatalom alól kibocsátottak javára is ki lett terjesztve.

A császári kor legelső szakában már rést tör ugyanis magának azon felfogás, hogy a hatalom elve mellett, mely Rómában a család jogi kötelékének kizárólagos alapját képezte, még egy természeti elv is létezik, mely a hatalom feloldásával is érezteti természetes hatásait, a mely ez okból az eredő jogok szempontjából sem maradhat minden befolyás nélkül. Alig szükséges mondani, hogy itt a vérségi kapocs elvéről van szó.

A praetori joghatóság volt azon csatorna, mely Rómában a jog avuló szigorával szemben a szabadabb közfelfogásnak befolyást engedett s ha e közfelfogás mind hangosabban követelte, hogy az atyai hatalom alól kibocsátottaknak, a jus civile által egy csapással megsemmisített örökösödési joga fentartassék, ugy mi sem tűnhetett fel a praetor előtt czélarányosabbnak, mint hogy ezen követelménynek a b. p. c. t. segélyével

¹⁾ L. Labeonak a l. 6. pr.-ban D. de lib. et post. (28. 2.) foglalt helyét.

szerezzen teljes érvényt. Csak azt kellett kimondania, hogy a b. p. c. t. adományozásánál az emancipatoria nem fog tekintettel lenni, azt „per fictionem“ meg nem történt gyanánt veendő s ezzel a kitűzött cél el volt érve.¹⁾

Az emancipati kifejezés alatt pedig azokat kell érteni, kik vagy önjoguakká váltak (sui juris facti), vagy pedig egy a hatalom eddigi birtokosától különböző személyi hatalma alá jutottak (liberi in adoptionem dati.)²⁾

Azt vélem, hogy a kifejtett módon adva a b. p. c. t. felmerültének okát, annak célját és fejlődési történetét, sikerült az irodalom terén elterjedt nézetek kimutatott hibáit elkerülnöm.

Dr. Kiss Mór,
egyet. magántanár.

A nándori barlangcsoportozat.

Ismerteti Torma Zsófia.

(Vége.)

A 17-ik. Egy barna agyag ép kerék. Egyik lapjára 6 drb. kerék mélyedés kézujjak által oly formán eszközöltetett, hogy kettő abból egy képzelt embernek szemét, kettő karját, kettő pedig lábait jelölhette Schliem. 2440 számú caroussel alakításának magyarázata szerint, (XI. tábla 25-ik ábrája.) s hogy ezen díszítés nem csak esetleges bizonyítja

A 18-ik barna agyag törött kerék gyűjteményemben, melyen azonban a képzelt emberi alaknak csak 2 szeme, fél karja s egyik lábának ily formán jelölt helye látható. (XI. tábla 26-ik ábra.) Még ugyanezen alakítás szerint

A 19-ik barna agyag, carousselhez hasonló törött kerék domborulatán, az emberi alaknak már csak 2 lába s fél karja látható. (XI. tábla 27-ik ábra.) Valamint szintén

A 20-ik agyag törött kerék egyik lapján is az emberi alaknak csak 2 lába s fél karjának helyei maradtak fenn. (XI. tábla 28-ik ábra.) És itt említetlenül nem hagyhatom gróf Kuun Géza urnak az agyag kerekre vonatkozó igen érdekes véleményit.*)

¹⁾ Ebből látható, hogy mily téves Fabricius és követőinek álláspontja, kik az emancipati-t tekintik azon személyeknek, kiknek érdekében a b. p. c. t. létesítve lett; ellenkezőleg a b. p. c. t. már létező rendszere nyert, ama személyek bevonása által egy kiszélesítést. V. ö. l. 1. §. 6. D. h. 1. (37. 4.)

²⁾ V. ö. Gai II. 135. §. Francke id. m. 123. s. köv. l.

*) A tudós gróf ur véleményét egy kissé bővebben kifejtve már közölte a „Keresztény Magvető“ idei 2-ik füzetében.